ברטנורא על מסכת ברכות

פירוש רבי עובדיה מברטנורא

geulaquiz.com

פרק א

א **מאימתי קורין. משעה שהכהנים נכנסין לאכול בתרומתן.** כהנים שנטמאו וטבלו, אין יכולים לאכול בתרומה עד שיעריב שמשן, דהיינו צאת הכוכבים. והא דלא תני משעת צאת הכוכבים, מלתא אגב אורחיה קמ״ל שאם נטמאו הכהנים בטומאה שטהרתן תלויה בקרבן כגון זב ומצורע, אין הכפרה מעכבתן מלאכול בתרומה, דכתיב (ויקרא כב, ז) ובא השמש וטהר ואחר יאכל מן הקדשים, ביאת שמשו מעכבתו מלאכול בתרומה. ואין כפרתו מעכבתו מלאכול בתרומה וכו׳:

עד סוף האשמורה הראשונה. שליש הראשון של לילה, שהלילה נחלק לשלש משמרות. ומשם ואילך לא מקרי תו זמן קריאת שמע דשכיבה, ולא קרינא ביה בשכבך. ומקמי צאת הכוכבים נמי ימא הוא ולאו זמן שכיבה. והמקדימים וקורים קריאת שמע של ערבית מבעוד יום, סומכים אהא דרבי יהודה דאמר לקמן בפרק תפלת השחר תפלת המנחה עד פלג המנחה, שהוא שעה ורביע קודם הלילה. וקי״ל דעבד כר׳ יהודה עבד, ומיד כשכלה זמן המנחה מתחיל זמן קריאת שמע של ערבית:

עד שיעלה עמוד השחר. דכל הלילה מקרי זמן שכיבה. והלכה כרבן גמליאל שגם חכמים מודים לו, ולא אמרו עד חצות אלא כדי להרחיק את האדם מן העבירה. ומיהו לכתחילה משהגיע עונת קריאת שמע של ערבית דמתניתין דהיינו מצאת הכוכבים, אסור לסעוד וכל שכן לישן עד שיקרא קריאת שמע ויתפלל:

מעשה שבאו בניו מבית המשתה. בני רבן גמליאל שמעינהו לרבנן דאמרי עד חצות, והכי קאמרי ליה, הא דפליגי רבנן עלך, דוקא קאמרי עד חצות ותו לא, ויחיד ורבים הלכה כרבים, או דילמא רבנן כוותך סבירא להו, והאי דקאמרי עד חצות, כדי להרחיק את האדם מן העבירה. ואמר להו, רבנן כוותי סבירא להו, והאי דקאמרי עד חצות כדי להרחיק את האדם מן העבירה וחייבים אתם לקרות:

ולא זו בלבד. כולה מילתא דרבן גמליאל היא דאמר לבניו:

הקטר חלבים. של קרבנות:

ואברים. של עולת תמיד של בין הערבים שנזרק דמו ביום, מצוה להעלות הנתחים כל הלילה, דכתיב (ויקרא ו׳:ב׳) היא העולה על מוקדה על המזבח כל הלילה עד הבקר:

וכל הנאכלין ליום אחד. כגון תודה וחטאת ואשם וכיוצא בהם שהם נאכלים ליום ולילה, זמן אכילתן עד שיעלה עמוד שחר והוא המביא לידי נותר:

אם כן למה אמרו חכמים עד חצות. בק״ש ובאכילת קדשים, אבל בהקטר חלבים ואיברים לא אמרו בו חכמים עד חצות כלל, ולא נקט ליה הכא אלא להודיע שכל דבר שמצותו בלילה כשר כל הלילה:

כדי להרחיק את האדם מן העבירה. שלא יבא לאכלן אחר שיעלה עמוד השחר ויתחייב כרת, וכן בק״ש שלא יאמר עדיין יש לי שהות ותעבור עונתה:

ב **בין תכלת ללבן.** בין חוטי תכלת לחוטי לבן שבציצית. פירוש אחר, גיזת צמר שצבעה תכלת ויש בה מקומות שלא נקלט הצבע יפה ונשאר לבן:

בין תכלת לכרתי. צבע התכלת קרוב לגוון של כרתי כרישין שקורין פורוש בלע״ז:

עד שלש שעות. ביום, עד סוף שעה שלישית שהוא רביע היום בזמן שהימים והלילות שוים. ולעולם זמן קריאת שמע הוא עד רביע היום בין שהימים ארוכים בין קצרים. וכן הא דתנן לקמן [פ״ד מ״א] תפלת השחר עד ארבע שעות ביום, היינו עד שליש היום, וארבע שעות דנקט, לפי ששליש היום הוא ארבע שעות בזמן שהימים והלילות שוין. וכל מקום שנזכר במשנה כך וכך שעות ביום, על דרך זה אתה צריך לחשוב ולדון. זו הבנתי מפירושי הרמב״ם ונתקבל לי. וטעמא דרבי יהושע דאמר עד שלש שעות ביום, שכן דרך בני מלכים שאין עומדין ממטתן עד סוף שעה שלישית. ורחמנא דאמר ובקומך, עד שעה שכל בני אדם עומדים ממטתן קאמר והלכה כרבי יהושע, ומיהו לכתחלה צריך לכוין לקרות ק״ש עם הנץ החמה כמו שהיו הותיקים עושים:

לא הפסיד. כלומר לא הפסיד מלברך לפניה ולאחריה, אלא אע״פ שעברה עונתה קורא ומברך לפניה ולאחריה:

כאדם הקורא בתורה. אע״פ שלא יצא ידי חובת ק״ש בעונתה, יש לו קבול שכר כקורא בתורה:

ג **יטו.** על צדיהם, דכתיב בשכבך דרך שכיבה:

יעמדו. דכתיב ובקומך דרך קימה:

כדרכו. בין בקימה בין בישיבה בין בשכיבה בין בהליכה:

כדי היית. ראוי היית ליהרג, ואם היית מת היית מתחייב בנפשך:

ד **שתים לפניה.** יוצר אור ואהבה:

ואחת לאחריה. אמת ויציב:

ובערב. מברך:

שתים לפניה. מעריב ערבים ואהבת עולם:

ושתים לאחריה. אמת ואמונה והשכיבנו:

אחת ארוכה ואחת קצרה. אשתים שלפניה קאי, יוצר אור ארוכה שפותחת בברוך וחותמת בברוך, וכן מעריב ערבים. אהבה קצרה, שחותמת בברוך ואינה פותחת בברוך:

לחתום. בברוך:

שלא לחתום. כגון ברכת הפירות וברכת המצות:

ה **מזכירין יציאת מצרים בלילות.** פרשת ציצית אומרים אותה בק״ש של ערבית ואע״פ שאין לילה זמן ציצית דכתיב וראיתם אותו, פרט לכסות לילה אומרים אותה בלילה מפני יציאת מצרים שבה:

כבן שבעים שנה. הייתי נראה זקן. ולא זקן ממש אלא שהלבינו שערותיו יום שמינו אותו נשיא כדי שיראה זקן וראוי לנשיאות, ואותו היום דרש בן זומא מקרא זה:

ולא זכיתי. לא נצחתי לחכמים. ודומה לו בש״ס בפרק בנות כותים (נדה לח.) בהא זכנהו ר׳ אלעזר לרבנן כלומר נצחם:

פרק ב

א **היה קורא בתורה.** פרשת קריאת שמע:

והגיע זמן. קריאת שמע:

אם כיון לבו יצא. לדברי האומר מצות צריכות כוונה צריך לפרש אם כיון לבו שיהא מתכוין לצאת ידי חובתו, והאומר מצות אין צריכות כוונה מפרש אם כיון לבו לקרות כנקודתן וכהלכתן לאפוקי קורא להגיה שאינו קורא התיבות כנקודתן אלא קורא ככתיבתן כדי להבין בחסרות ויתרות, דבקריאה כזו לא יצא. ואנן קיימא לן כמאן דאמר מצות צריכות כוונה:

בפרקים. לקמן במתניתין מפרש מה הם הפרקים:

שואל מפני הכבוד. שואל בשלום אדם נכבד שראוי להקדים לו שלום כגון אביו או רבו או שגדול ממנו בחכמה:

ומשיב. ואין צריך לומר שמשיב להם שלום אם הקדימו לו:

ובאמצע. הפרק:

שואל מפני היראה. אדם שהוא ירא מפניו שמא יהרגהו, ואצ״ל שמשיב לו שלום. אבל מפני הכבוד לא:

רבי יהודה אומר באמצע. הפרק, שואל בשלום מי שהוא ירא ממנו, ומשיב שלום למי שמוטל עליו לכבדו:

ומשיב שלום לכל אדם. שהקדים לו שלום. והלכה כר״י ובכל מקום שאסור להפסיק, כך אסור לדבר בלשון הקודש כמו בשאר לשונות:

ב **בין ויאמר לאמת ויציב לא יפסיק.** דכתיב וה׳ אלהים אמת (ירמיהו י׳:י׳), הלכך אין מפסיקין בין אני ה׳ אלהיכם לאמת. וכן הלכה:

והיה אם שמוע נוהג בין ביום בין בלילה. דכתיב בה (דברים י״א:י״ט) ולמדתם אותם את בניכם, ותלמוד תורה נוהג בין ביום ובין בלילה:

ויאמר אינו נוהג אלא ביום. דאית ביה פרשת ציצית שאינה נוהגת בלילה, דכתיב (במדבר טו) וראיתם אותו:

ג **רבי יוסי אומר לא יצא.** דכתיב שמע, השמע לאזנך מה שאתה מוציא מפיך. ותנא קמא סבר, שמע בכל לשון שאתה שומע. והלכה כת״ק:

ולא דקדק באותיותיה. להוציאן בשפתיו יפה, בשתי תיבות שהתיבה השניה מתחלת באות שהתיבה הראשונה נגמרת, כגון על לבבך, עשב בשדך, ואבדתם מהרה, אם אינו נותן ריוח ביניהם להפרידם נמצא קורא אותם שתי אותיות כאות אחת:

רבי יוסי אומר יצא. והלכה כר׳ יוסי. מיהו לכתחלה צריך לדקדק באותיותיה, וכן יזהר שלא יניח הנד ולא יניד הנח ולא ירפה החזק ולא יחזק הרפה, וצריך להתיז זי״ן של תזכרו שלא יהא נראה כאומר תשכרו בשי״ן כלומר כדי שתרבו שכר, שהרי אין ראוי לשמש את הרב על מנת לקבל פרס:

הקורא למפרע. הקדים פסוק שלישי לשני ושני לראשון וכיוצא בזה:

לא יצא. דכתיב והיו הדברים בהוייתן יהיו כלומר כמו שהן סדורין בתורה. ומיהו אם הקדים פרשת ויאמר לפרשת והיה אם שמוע, ופרשת והיה אם שמוע לשמע, נראה דאין זה חשוב למפרע ויצא, שהרי אינן סדורות זו לאחר זו בתורה:

יחזור למקום שטעה. אם בין פרק לפרק טעה, שאינו יודע באיזה פרק הפסיק ולראש איזה פרק יחזור, חוזר להפסק ראשון שהוא והיה אם שמוע. והרמב״ם אומר שהוא ואהבת את ה׳, ואם באמצע הפרק פסק, שיודע הפרק שפסק בו, אבל אינו יודע באיזה מקום מאותו פרק פסק חוזר לראש אותו הפרק. היה קורא וכתבתם, ואינו יודע אם הוא בוכתבתם של שמע או בוכתבתם של והיה אם שמוע, חוזר לוכתבתם של שמע, ואם נסתפק לאחר שהתחיל למען ירבו, אינו חוזר, שעל הרגל לשונו הוא הולך:

ד **נדבך.** שורה של בנין אבנים, כמו נדבכין די אבן גלל בעזרא, ואע״ג דמסתפי דלמא נפלי ולא מצו מכווני, לא הצריכום חכמים לרדת, דק״ש לא בעי כוונה אלא פסוק ראשון בלבד:

מה שאינן רשאין לעשות כן בתפלה. דצלותא רחמי היא ובעי כוונה, הלכך יורדין למטה ומתפללין:

ה **חתן.** שנשא בתולה:

פטור מקריאת שמע לילה ראשון. משום דטריד שמא לא ימצאנה בתולה. ואני שמעתי שמתירא שמא ייעשה כרות שפכה בבעילתו, וטרדא דמצוה היא, ורחמנא אמר ובלכתך בדרך, בלכת דידך הוא דמחייבת, הא דמצוה פטירת:

אם לא עשה מעשה. אם לא בעל עד מוצ״ש שהם ד׳ לילות, טריד. ומשם ואילך לבו גס בה ותו לא טריד, ואף על פי שלא עשה מעשה חייב בק״ש:

ו **רחץ לילה הראשון שמתה אשתו.** ואף על פי שאבל אסור ברחיצה:

אסטניס אני. קר ומצונן, לשון צינה. ואיכא צערא אם לא היה רוחץ, ואין אסור בימי אבלו אלא רחיצה של תענוג:

ח **לא כל הרוצה ליטול את השם יטול.** אם לא הוחזק חכם ופרוש בשאר דברים אין [זה] אלא גאוה שמראה בעצמו שיכול לכוין לבו, ואין הלכה כרבן שמעון בן גמליאל. וחזינן לקצת מרבותינו דאמרי דהאידנא כל אדם יקרא קריאת שמע בלילה הראשון, שכיון שבדורות הללו אין מכוונים כל כך בשאר ימים, אם לא יקרא בלילה ראשון מיחזי יותר כיוהרא שמראה עצמו שהוא מכוין בכל שעה אלא השתא משום דטריד במצוה:

פרק ג

א **מי שמתו מוטל לפניו.** אחד מן הקרובים שחייב להתאבל עליהם מוטל עליו לקברו:

פטור מקריאת שמע. משום דטריד טרדא דמצוה:

וחלופיהן. שכן דרך שמתחלפין לפי שהכל רוצים לזכות במצוה:

את שלפני המטה. המזומנים לנשאה כשתגיע המטה אצלם:

ואת שלאחר המטה. כלומר בין אותם שלפני המטה ובין אותם שלאחר המטה, אם המטה צריכה להם לשאתה, פטורים:

ואת שאין למטה צורך בהן. כגון ההולכים ללוות את המת לכבודו בלבד, חייבין:

אלו ואלו פטורים מן התפילה. דלאו דאורייתא היא כמו קריאת שמע. ואיכא דאמרי מפני שהיא צריכה כוונה יתירה:

ב **להתחיל ולגמור.** פרשה אחת של קריאת שמע:

לשורה. שהיו עושים שורות שורות סביב האבל לנחמו בשובם מן הקבר:

ואם לאו. שהיה הדרך קרוב מן הקבר עד המקום שבו עושים השורה, ואין פנאי להתחיל ולגמור עד שלא יגיעו לשורה:

הפנימים. הרואים האבלים:

והחיצונים. שאינם רואים פני האבלים:

ג **נשים ועבדים פטורים מקריאת שמע.** אע״פ שהיא מצות עשה שהזמן גרמא, וכל מצות עשה שהזמן גרמא נשים פטורות, סד״א לחייבן הואיל ואית בה מלכות שמים, קמ״ל. ותפילין מצות עשה שהזמן גרמא הן, דלילה ושבת לאו זמן תפילין נינהו, וסד״א הואיל ואתקש תפילין למזוזה, נשים נחייבו, קמ״ל:

קטנים. אפילו קטן שהגיע לחינוך לא הטילו על אביו לחנכו בקריאת שמע, לפי שאינו מצוי תמיד אצלו בעונת ק״ש. ולא בתפילין, משום דסתם קטן

אינו יודע לשמור תפיליו שלא יפיח בהן:

וחייבין בתפלה. דתפלה רחמי היא, ומדרבנן היא, ותקנוה אף לנשים ולחנך בה הקטנים:

ובמזוזה. דמהו דתימא הואיל ואתקש לתלמוד תורה, כי היכי דנשים פטורות מתלמוד תורה דכתיב (דברים י״א:י״ט) ולמדתם אותם את בניכם ולא את בנותיכם הכי נמי נפטרו ממזוזה אע״פ שהיא מצות עשה שלא הזמן גרמא קא משמע לן:

ובברכת המזון. מיבעיא לן אי חייבות בברכת המזון מדאורייתא כיון דכתיב (שם ח) ואכלת ושבעת וברכת הויא ליה מצות עשה שלא הזמן גרמא, או שמא אין חייבות מדאורייתא משום דכתיב (שם) על הארץ הטובה אשר נתן לך והארץ לא נתנה לנקבות ולא אפשיטא:

ד **בעל קרי.** עזרא תקן שלא יקרא בעל קרי בתורה בין שראה קרי לאונסו בין לרצונו עד שיטבול. ולא מפני טומאה וטהרה שאין דברי תורה מקבלין טומאה אלא כדי שלא יהיו תלמידי חכמים מצויין אצל נשותיהן כתרנגולים:

מהרהר. ק״ש בלבו כשהגיע זמן המקרא:

ואינו מברך לפניה ולאחריה. ואפילו בהרהור, כיון דברכות לאו דאורייתא לא אצרכוהו רבנן:

ועל המזון מברך לאחריו. דחיובא דאורייתא הוא:

ואינו מברך לפניו. דלאו חיובא דאורייתא היא. וכבר נפסקה ההלכה דבטלוה לטבילותא, ובעלי קריין קורין ק״ש כדרכן ועוסקין בתורה ומתפללין ומברכין כל הברכות ואין מערער בדבר:

ה **לא יפסיק.** תפלתו לגמרי אלא יקצר כל ברכה וברכה:

ולקרות עד שלא תנץ החמה. שהותיקין מדקדקים על עצמן לגמור אותה עם הנץ החמה, דכתיב (תהילים ע״ב:ה׳) ייראוך עם שמש:

יתכסה במים. ודוקא מים עכורים שאין לבו רואה את הערוה, אבל צלולים לא:

במים הרעים. מים סרוחים:

במי המשרה. מים ששורין בהם פשתן:

עד שיטיל לתוכן מים. חסורי מחסרא והכי קתני, ולא יקרא אצל מי רגלים עד שיתן לתוכן מים, ושיעור המים שיטיל למי רגלים של פעם אחת רביעית:

וכמה ירחיק מהם. מן המי רגלים שלא הטיל לתוכן מים, ומן הצואה:

ארבע אמות. ודוקא כשהוא לצדדים או לאחריו אבל לפניו מרחיק כמלא עיניו:

ו **זב שראה קרי.** אע״פ שטמא טומאת שבעה משום זיבה ואין טבילה זו מטהרתו, אפילו הכי צריך טבילה לדברי תורה כתקנת עזרא משום קרי. וכן נדה אם באה להתפלל ופולטת שכבת זרע הרי היא כבעל קרי. ושכבת זרע מטמא האשה בפליטתו כל שלשה ימים לאחר תשמיש. ולאחר מכאן כבר הסריח בגופה ואין ראוי עוד להיות ולד נוצר ממנו. והכי פירושו נדה שפלטה עתה תשמיש ששמשה אתמול קודם שראתה והמשמשת מטתה שראתה נדה אחר ששמשה צריכין טבילה:

ורבי יהודה פוטר. אף במשמשת שראתה נדה פטר ר׳ יהודה, ואף על גב דמעיקרא בת טבילה הות ואיכא למימר דלא פקעא חובת טבילה מינה. וכבר כתבנו לעיל דבטלוה לטבילותא מפני שהיתה תקנה שאין רוב הצבור יכולין לעמוד בה:

פרק ד

א **תפלת השחר עד חצות.** שכן תמיד של שחר קרב עד חצות לרבנן, ולר׳ יהודה אינו קרב אלא עד ארבע שעות ביום. ועד ד׳ שעות היינו עד סוף שעה רביעית שהוא שליש היום בזמן שהיום י״ב שעות, וכן זמנה לעולם עד סוף שליש היום לפי אורך הימים וקטנן כדכתבינן לעיל גבי ק״ש. והלכה כרבי יהודה:

תפלת המנחה עד הערב. עד שתחשך:

עד פלג המנחה. זמן מנחה קטנה הוא מתשע שעות ומחצה עד הלילה, שהם שתי שעות ומחצה, נמצא פלג המנחה שהוא חצי שיעור זה שעה ורביע. ופסק ההלכה בזה, דעבד כמר עבד ודעבד כמר עבד, והרוצה לעשות כדברי חכמים ולהתפלל תפלת המנחה עד הערב יעשה, ובלבד שלא יתפלל ערבית בזמן זה, שכיון שמחשיב אותו יום לענין שמתפלל בו מנחה אינו יכול להחשיבו לילה ולהתפלל בו ערבית. ואם בא לעשות כדברי רבי יהודה שלא להתפלל מנחה אלא עד פלג המנחה שהוא שעה ורביע קודם הלילה עושה ומשם ואילך יוכל להתפלל ערבית:

אין לה קבע. זמנה כל הלילה. והא דתני אין לה קבע ולא קתני זמנה כל הלילה, לאשמעינן דתפלת ערבית רשות, לפי שהיא כנגד הקרבת איברים ופדרים שקרבים כל הלילה, והנך רשות נינהו שכיון שנזרק הדם נרצה הקרבן אף על פי שנטמאו איברים ופדרים או שאבדו. ומיהו האידנא קבלוה עליהם כחובה:

ושל מוספין כל היום. אם אחרה אחר שבע יצא, אבל נקרא פושע וכן הלכה:

ב **מה מקום.** כלומר מה טיבה:

שלא תארע תקלה. שלא יבא מכשול על ידי, כדמפרש בברייתא שלא אכשל בדבר הלכה וישמחו חבירי, הרי רעה שתבא על ידי שאגרום להם שיענשו:

אני נותן הודיה על חלקי. מודה על הטובה שחלק לי ששם חלקי מיושבי בית המדרש. ושתי תפלות הללו בכניסתו לבית המדרש וביציאתו חובה על כל איש ואיש לאמרן, דהכי אמרינן בברייתא בכניסתו מה הוא אומר וביציאתו מהו אומר משמע דחובה למימרינהו:

ג **מעין שמונה עשרה.** אית דמפרשי בגמרא שאומר מכל ברכה וברכה מן האמצעיות בקוצר וחותם על כל אחת ואחת. ואית דאמרי, הביננו ה׳ אלהינו לדעת דרכך, שהיא ברכה אחת שיש בה מעין כל הברכות האמצעיות של שמונה עשרה, וחותם ברוך אתה ה׳ שומע תפלה:

שגורה בפיו. שהוא למוד ורגיל בה. והלכה כרבי עקיבא שמי שאין תפלתו שגורה בפיו, או בשעת הדחק, מתפלל אדם שלש ראשונות ושלש אחרונות והביננו באמצע שהיא מעין כל האמצעיות, חוץ מימות הגשמים שאינו מתפלל הביננו מפני שצריך לומר שאלה בברכת השנים, וחוץ ממוצאי שבתות וי״ט שצריך לומר הבדלה בחונן הדעת:

ד **העושה תפלתו קבע.** שתפלתו דומה עליו כמשאוי. ולשון קבע שאומר חוק קבוע עלי להתפלל וצריך אני לצאת ממנה:

מתפלל תפלה קצרה. ומה היא תפלה קצרה, שאומר הושע ה׳ את עמך וגו׳:

בכל פרשת העבור. אפילו בשעה שהם פורשים לעבירה, יהיו צרכיהם גלוים לפניך לרחם עליהם. פרשת לשון פרישה, העבור של עבירה. ואין הלכה כרבי יהושע, אלא התפלה שמתפללים במקום סכנה היא צרכי עמך מרובים וכו׳. ומתפלל אותה אדם כשהוא מהלך. ואינו מתפלל לא ג׳ ראשונות ולא ג׳ אחרונות. וכשיעבור מקום הסכנה ותתיישב דעתו צריך לחזור ולהתפלל תפלה כתקנה אם לא עברה עונתה:

ה **היה רוכב על החמור ירד.** אין הלכה כסתם משנה זו, אלא בין יש לו מי שיאחוז חמורו בין אין לו מי שיאחוז חמורו לא ירד, מפני שאין דעתו מיושבת עליו כשהוא יורד:

יחזיר את פניו. לצד ירושלים, שנאמר (מלכים א ח׳:מ״ח) והתפללו אליך דרך ארצם:

יכוין את לבו כנגד בית קדשי הקדשים. שנא׳ (שם) והתפללו אליך אל המקום הזה:

ו **באסדא.** עצים הרבה קשורים ומהודקים יחד, ומשיטים אותם בנהר ובני אדם הולכים עליהם. ובלשון מקרא (ד״ה ב ב) קרוין רפסודות:

ז **אין תפלת המוספים אלא בחבר עיר.** בחבורת העיר, כלומר בצבור ולא ביחיד:

בחבר עיר ושלא בחבר עיר. בין בצבור בין ביחיד:

רבי יהודה אומר משמו. של ר׳ אלעזר בן עזריה. ואיכא בין ת״ק לרבי יהודה יחיד הדר בעיר שאין שם עשרה לת״ק אליבא דר׳ אלעזר דאמר לא תקנוה אלא בחבר עיר יחיד זה פטור, ולר״י אין יחיד פטור אלא כשהוא במקום עשרה ש״צ פוטרו. והלכה כחכמים:

פרק ה

א **אין עומדין. מתוך כובד ראש.** הכנעה ומורא דכתיב (תהלים ב) עבדו את ה׳ ביראה, ועבודה זו תפלה היא:

שוהים שעה אחת. במקום שבאו להתפלל:

אפילו המלך שואל בשלומו. ודוקא מלך ישראל אבל מלך עובד כוכבים פוסק שלא יהרגנו:

אפילו נחש כרוך על עקבו. דוקא נחש שרוב פעמים אינו נושך, אבל עקרב או אפעה מן הדברים שודאי נושכים וממיתים פוסק:

ב **מזכירין גבורות גשמים.** משיב הרוח שאינו לשון בקשה אלא לשון הזכרה ושבח. ומפני שהגשמים אחת מגבורותיו של הקב״ה דכתיב (איוב ה׳:י׳) עושה גדולות עד אין חקר הנותן מטר על פני ארץ משום הכי קרי להו גבורות גשמים:

ושאלה. ותן טל ומטר ל׳ בקשה:

בברכת השנים. מתוך שהן פרנסה קבעו שאלתן בברכת פרנסה:

והבדלה. במוצאי שבת:

בחונן הדעת. שהיא ברכה ראשונה של חול. ובירושלמי אמרו מפני מה תקנו הבדלה בחונן הדעת שאם אין דעה הבדלה מנין. וכן הלכה:

ג **על קן צפור יגיעו רחמיך.** כמו שהגיעו רחמיך על צפור וגזרת לא תקח האם על הבנים כן חוס ורחם עלינו:

ועל טוב יזכר שמך. משמע על טובתך נודה לך ועל הרע לא נודה, והרי אנו חייבין לברך על הרעה כשם שמברכין על הטובה:

מודים מודים. דמיחזי כמקבל עליו שתי אלוהות. ומפרש בירושלמי הדא דתימא בצבור, אבל ביחיד תחנונים הם:

משתקין אותו. שעושה מדותיו של הקב״ה רחמים והן אינן אלא גזרות מלך על עבדיו:

ולא יהא סרבן באותה שעה. כדרך שאר יורדים לפני התיבה שצריך לסרב פעם ראשונה אבל זה לא יסרב כשאומרים לו לך רד לפי שגנאי הוא שתהא התפלה מופסקת כל כך:

ד **לא יענה אחר הכהנים אמן.** בסוף כל ברכה כמו ששאר הצבור עונים:

מפני הטירוף. שלא תטרוף דעתו ויטעה, לפי שש״ץ הוא צריך להתחיל ברכה שניה ולהקרות להן מלה במלה ואם יענה אמן לא יוכל לכוין ולחזור לתפלתו מהר ולהתחיל הברכה שראוי שיתחיל:

לא ישא את כפיו. שמא לא יוכל לכוין ולחזור לתפלתו להתחיל שים שלום שתהא דעתו מטורפת מאימתא דצבורא:

ואם הבטחתו. כלומר אם בטוח הוא שלא תהא דעתו מטורפת מאימת הצבור:

ה **אם שגורה תפלתי.** סדורה בפי במרוצה ואיני נכשל בה:

שהוא מטורף. שהחולה מטורף, כמו אך טרוף טורף (בראשית מ״ד:כ״ח). פי׳ אחר לשון טורפים לו תפלתו בפניו [בגמרא ה]. כלומר התפלה שהתפללו עליו מטורפת וטרודה ממנו ואינה מקובלת:

פרק ו

א **כיצד מברכין.** חוץ מן היין. שמתוך חשיבותו קבעו לו ברכה לעצמו. וכן הפת:

בורא מיני דשאים. לפי שיש בכלל פרי האדמה דשא, וזרעים כגון קטניות, ור׳ יהודה בעי היכר ברכה לכל מין ומין ואין הלכה כר׳ יהודה. והא דתנן על הירקות אומר בורא פרי האדמה, הני מילי ירקות שדרכן לאכלן חיין ואכלן חיין או שדרכן לאכלן מבושלים ואכלן מבושלים אבל אותן שדרכן לאכלן חיין ואכלן מבושלים או שדרכן לאכלן מבושלים ואכלן חיין אינו מברך עליהן אלא שהכל. וירקות שאוכלין אותם בין חיין בין מבושלים מברכין עליהן בורא פרי האדמה בין חיין בין מבושלים:

ב **בירך על פירות האילן וכו׳** כל היכא דכי שקלי פירא איתיה לענף, ואותו הענף עצמו חוזר ומוציא פרי לשנה האחרת מקרי אילן, ומברכין על פירותיו בורא פרי העץ, אבל היכא דכי שקלת ליה לפרי לא ישאר ענף שיחזור ויוציא פרי לשנה האחרת אין מברכין על הפירות אלא בורא פרי האדמה:

ועל כולן אם אמר שהכל יצא. ואפילו על הפת ועל היין. ומיהו לכתחלה אין לאכול שום פרי אם אינו יודע תחלה שיברך עליו ברכה הראויה לו:

ג **נובלות.** פירות שנפלו מן האילן קודם שנתבשלו כל צרכן:

גובאי. חגבים טהורים:

מין קללה. נובלות וגובאי ע״י קללה הן באים ואין הלכה כר״י:

ד **מין שבעה.** חטה ושעורה וגפן ותאינה ורמון זית ותמרים, דהני עדיפי הואיל ונשתבחה בהן א״י:

מברך על איזה מהם שירצה. דחביב עדיף. והלכה כחכמים:

ה **פטר את היין שלאחר המזון.** הני מילי בשבתות וימים טובים שרגילים לקבוע על היין לאחר המזון, וכשברך על היין לפני המזון אדעתא דהכי ברך, אבל בשאר ימים שאין רגילים לקבוע עצמן על היין שלאחר המזון אין היין שלפני המזון פוטר היין שלאחר המזון. וכל לאחר המזון דתנן במתניתין היינו לאחר שסלקו ידיהם מן הפת קודם שיברכו ברכת המזון:

פרפרת. כל דבר שמלפפתים בו את הפת, כגון בשר וביצים ודגים קרויים פרפרת. ופעמים שהיו מביאים פרפראות קודם סעודה להמשיך האכילה

וחוזרים ומביאים פרפראות אחרות לאחר הסעודה אחר שמשכו ידיהם מן הפת:

מעשה קדרה. כגון הריפות וגרש כרמל וקמח שנתבשל במים כגון הלביבות וכיוצא בהן. ואית דמפרשי פרפרת דמתניתין פת הצנומה בקערה שאין בה מראה לחם דמברכים עלה בורא מיני מזונות. והשתא ניחא דאיצטריך לאשמעינן ברך על הפרפרת לא פטר את הפת אף על גב דהיא נמי מין פת, אבל מעשה קדרה פטר. ובית שמאי סברי כשם שאם ברך על הפרפרת לא פטר את הפת כך לא פטר מעשה קדרה. ואין הלכה כב"ש:

ו **היו יושבים.** בלא הסיבה, וסימן הוא שלא נתועדו לאכול יחד. שרגילים היו כשמתועדים חבורות אנשים לאכול שהיו מסובים על המטות ואוכלים ושותים בהסבת שמאל:

כל אחד מברך לעצמו. שלא היה להם קבע סעודה בלא הסיבה. ומיהו אם אמרו ניזיל ניכול נהמא בדוכתא פלן, אע"פ שלא הסיבו כהסיבו דמי, ואחד מברך לכולם ומצטרפין נמי לזימון:

בא להם יין בתוך המזון כל אחד מברך לעצמו. הואיל ואין בית הבליעה פנוי ואין לב המסובים פונה אל המברך אלא לבלוע מה שבפיהם. א"נ חיישינן שמא יחנק כשבא לענות אמן:

והוא אומר על המוגמר. המברך ברכת המזון הוא מברך על המוגמר בורא עצי בשמים. ואע"ג דאיכא דעדיף מיניה אפ"ה כיון דאתחיל בחדא עביד לאידך:

לאחר הסעודה. לאחר ברכת המזון, דהשתא לאו מצרכי הסעודה הוא, אפ"ה כיון שהתחיל בברכות אחרונות גומרן:

מוגמר. רגילין היו להביא אחר הסעודה עצי בשמים במחתה על האש לריח טוב:

ז **מליח.** כל דבר מלוח:

שהפת טפלה לו. מי שאכל אכילה גסה מפירות מתוקים ביותר אוכל אחריו דבר מליח לחתך הליחות הנדבקות בגופו מחמת רוב הפירות, ומפני שאינו יכול לאכול המליח לבדו אוכל מן הפת עמו. אבל המליח לבדו עיקר והפת טפלה לו:

ח **מברך אחריהן ג' ברכות.** דכל שהוא משבעת המינים מברך אחריו שלש ברכות, דסבירא ליה לרבן גמליאל דואכלת ושבעת וברכת לאו אלחם בלבד קאי אלא אכל ז' המינין המוזכרים לעיל בפרשה. ובהאי קרא שלש ברכות רמיזי, וברכת זו ברכת הזן, על הארץ זו ברכת הארץ, הטובה זו בונה ירושלים, וכן הוא אומר (דברים ג':כ"ה) ההר הטוב הזה:

וחכ"א ברכה אחת. מעין שלש ברכות אם ענבים תאנים רימונים זיתים ותמרים אכל, מברך על העץ ועל פרי העץ ועל ארץ חמדה טובה וכו', וחותם על הארץ ועל הפירות. ובארץ ישראל חותם על הארץ ועל פירותיה. וברכה זו עצמה מברך על היין אלא שפותח בה על הגפן ועל פרי הגפן. ועל כל דבר הנעשה מחמשת מיני דגן במקום על העץ ועל פרי העץ אומר על המחיה ועל הכלכלה וחותם על הארץ ועל המחיה:

אפילו אכל שלק. של ירק. והוא מזונו, שסומך עליו למזון מברך ג' ברכות דואכלת ושבעת אכל מאי דאכל קאי. והלכה כחכמים שאין מברכין שלש ברכות אלא אלחם, ועל שבעת המינין ברכה אחת מעין שלש, ועל כל שאר דברים בורא נפשות רבות וחסרונן. פירוש חסרונן כמו לחם ומים שאי אפשר להתקיים בלא הם, על כל מה שברא להחיות בהם נפש כל חי, כלומר על כל מה שבעולם שגם אם לא נבראו יכולין הבריות להתקיים, ולא נבראו כי אם לתענוג ולתוספת טובה. ומפני שיש בברכה זו ב' ענינים הויא ברכה ארוכה ופותחת בברוך וחותמת בברוך, כדאיתא בירושלמי שחותמים בה ברוך אתה ה' חי העולמים:

השותה מים לצמאו. דוקא, מברך שהכל. אבל השותה מים לבלוע מאכל שנתחב לו בגרונו וכיוצא בזה אינו מברך:

רבי טרפון אומר בורא נפשות רבות. מברך לפני שתיית המים. ואין הלכה כר' טרפון, אלא לפניהם מברך שהכל ולאחריהם בורא נפשות רבות:

פרק ז

א **שלשה שאכלו.** לזמן. להזדמן יחד, לברך בלשון רבים נברך שאכלנו משלו:

דמאי. פירות עמי הארץ קרויים דמאי, כלומר דא מאי מעושרין הן או לא, לפי שהם חשודים על המעשרות ואסרו חכמים לאכול מפירותיהן עד שיעשר. ואם אכל ולא עשר מברך עליו ולא הוי מצוה הבאה בעבירה דרוב עמי הארץ מעשרים הם:

שנטלה תרומתו. ואף על פי שלא נטלה ממנו תרומה גדולה, כגון בן לוי שהקדים את הכהן ולקח המעשר בשבלים קודם שנטל הכהן תרומה גדולה, והכהן היה לו ליטול תרומה גדולה תחלה אחד מחמשים, דרחמנא קרייה ראשית, נמצא תרומה גדולה של כהן בתוך המעשר הזה אחד מחמשים שבו,

לבד מתרומת מעשר שעל הלוי להפריש תרומה ממעשרו. ואשמעינן מתניתין דהכא דפטור הלוי מלהפריש ממנו תרומה גדולה דכתיב (במדבר י״ח:כ״ו-כ״ז) והרמותם ממנו תרומת ה׳ מעשר מן המעשר, מעשר מן המעשר אמרתי לך ולא תרומה גדולה ותרומת מעשר מן המעשר:

ומעשר שני והקדש שנפדו. כגון שנתן את הקרן ולא נתן את החומש, שהבעלים מוסיפים חומש. וקמשמע לן תנא דאין חומש מעכב:

והשמש שאכל כזית. דמהו דתימא כיון שהשמש אין לו קביעות אלא הולך ובא אין מזמנין עליו קמ״ל. ובכל הני אשמעינן דאע״ג דדמו לאיסור אין כאן ברכה בעבירה:

והכותי. מן העובדי כוכבים שהביא מלך אשור מכותא ומשאר ארצות ויושב אותם בערי שומרון, ונתגיירו מאימת האריות שהיו אוכלים בהם כמפורש בספר מלכים (ב יז), והיו שומרים תורה שבכתב, וכל מצוה שהחזיקו בה מדקדקים בה יותר מישראל, לפיכך היו מאמינים בהם בקצת המצות, עד שבדקו אחריהם ומצאו להם דמות יונה בראש הר גריזים שהיו עובדים אותה, ומאז עשאום כעובדי כוכבים גמורים לכל דבריהם, הלכך האידנא אין מזמנין על הכותי:

אכל טבל. דגן שלא נטלה ממנו תרומה ומעשרות קרוי טבל. ופירוש טבל טב לא ואין צריך לומר טבל דאורייתא, אלא אפילו טבל דרבנן כגון דגן שצמח בעציץ [שאינו נקוב] שאינו טבל אלא מדרבנן, אין מזמנין עליו:

ומעשר ראשון שלא נטלה תרומתו. לאו תרומת מעשר קאמר דהאי טבל גמור הוא, אלא כגון שהקדים לוי את הכהן בכרי לאחר שנתמרח והוקבע לתרומה מן התורה ונטל מעשר ראשון תחלה, ואחד מחמשים שבו היא ראויה לתרומה גדולה לכהן, וכל זמן שלא נתן ממנו תרומה גדולה זו אף על פי שהפריש תרומת מעשר אין מזמנין עליו, ואם היה מקדימו בשבלים קודם שתתמרח לא היה צריך להפריש תרומה גדולה כדכתבינן לעיל:

ומעשר שני והקדש שלא נפדו. א״צ לומר שלא נפדו כלל דהא מילתא דפשיטא היא, אלא שנפדו ולא נפדו כהלכתן, כגון שפדה מע״ש בגרוטאות של כסף או במטבע שאין עליו צורה, ורחמנא אמר (דברים י״ד:כ״ה) וצרת הכסף בדבר שיש בו צורה. והקדש שחללו ע״ג קרקע ולא פדאו בכסף, ורחמנא אמר ונתן את הכסף:

והשמש שאכל פחות מכזית. משנה שאינה צריכה היא, אלא איידי דהדר לרובא לצורך הדר נמי להא:

ועובד כוכבים. בגר שמל ולא טבל מיירי. ואשמעינן דכל כמה דלא טבל עובד כוכבים הוא, ולעולם אינו גר עד שימול ויטבול:

ב **וקטנים אין מזמנין עליהם.** דוקא קטנים שאין יודעים למי מברכין, אבל קטן היודע למי מברכין מזמנין עליו. ואיכא מרבוותא דאמרי דלא אמרו קטן היודע למי מברכין מזמנין עליו אלא בבן שלש עשרה שנה ויום אחד שלא הביא שתי שערות והוא הנקרא קטן פורח אבל בבציר מהכי אין מזמנין עליו, ואפילו יודע למי מברכין. ובירושלמי מייתי הלכה למעשה דאין מזמנין על הקטן כלל עד שיגדל ויביא שתי שערות. ונשים מזמנות לעצמן ועבדים מזמנין לעצמן, אבל נשים עם עבדים לא משום פריצותא:

עד כזית. וכן הלכה, ולא כרבי יהודה דאמר עד כביצה:

ג **בשלשה והוא אומר ברכו.** דהא בלאו דידיה איכא זימון, וכן כולם:

אחד עשרה ואחד עשר רבוא. הך רישא רבי עקיבא היא, דאמר מה מצינו בבית הכנסת משהגיעו לעשרה אין חילוק בין רבים למועטים הכא נמי אין חילוק:

במאה אומר נברך לה׳ אלהינו. הך סיפא כולה רבי יוסי הגלילי היא, דאמר לפי רוב הקהל הן מברכין שנאמר במקהלות ברכו אלהים. ופסק הלכה משלשה ועד עשרה, ואין עשרה בכלל, המברך אומר נברך שאכלנו משלו וכולן עונים ברוך שאכלנו משלו ובטובו חיינו. ועשרה או מעשרה ולמעלה המברך אומר נברך לאלהינו שאכלנו משלו, וכולן עונים ברוך אלהינו שאכלנו משלו ובטובו חיינו:

רבי ישמעאל אומר ברכו את ה׳ המבורך. והלכה כר׳ ישמעאל:

ד **אינן רשאים ליחלק.** מכיון שחלה עליהם חובת זימון:

וכן ארבעה וכן חמשה. אין השלשה מזמנין לעצמן והיחיד יחלק מהן, דאיהו נמי אקבע בחובת זמון:

ששה נחלקים. כדי זמון לכאן וכדי זמון לכאן, עד עשרה, אבל י׳ אין נחלקים דאתחייבו להו בזמון שיש בו הזכרת השם, עד שיהיו עשרים, ואז יחלקו לשתי חבורות אם ירצו:

ה **ואם לאו אלו מזמנין לעצמן.** ובזמן ששמש אחד משמש לשתי החבורות אף על פי שאין רואים אלו את אלו, השמש מצרפן:

אין מברכין על היין. בורא פרי הגפן:

עד שיתן לתוכו מים. לפי שהיה יינם חזק מאד ולא היה ראוי לשתייה בלא מים, הילכך אכתי לא אישתני למעליותא ולא זז מברכתו הראשונה ומברכין עליו בורא פרי העץ כענבים. ואין הלכה כרבי אליעזר:

פרק ח

א **אלו דברים.** מברך על היום. בתחלה קדוש היום ואח״כ מברך על היין בורא פרי הגפן, שתחלה קדש היום ואחר כך בא היין על השלחן בשביל היום, וכשם שקדם לכניסה כך קודם לברכה:

מברך על היין. תחלה, וה״ה למקדש על הפת, שהיין או הפת גורמים לקדוש היום שאם אין לו יין או פת לא יקדש:

ב **בש״א נוטלין לידים ואחר כך מוזגין את הכוס.** שאם אתה אומר מוזגין את הכוס תחלה, גזרה שמא יטמאו משקים שנפלו באחורי הכוס מחמת הידים, שהידים קודם נטילה תורת שני לטומאה יש להן ומטמאים את המשקים להיות תחלה, ויחזרו המשקים ויטמאו את אחורי הכוס, שהמשקים שנטמאו מטמאים כלים מדרבנן, אלא שהקילו בטומאה זו שכלי שנטמאו אחוריו במשקים טמאים לא נטמא תוכו ולא ידיו ולא אוגנו, וסברי בית שמאי אסור להשתמש בכוס שאחוריו טמאות אע״פ שלא נטמא תוכו, גזרה שמא ינתזו נצוצות מתוכו על אחורי הכוס ויקבלו המשקין טומאה מחמת אחוריו ויטמאו את הידים. וכיון דאסור להשתמש בכלי שאחוריו טמאות נוטלין לידים תחלה ואח״כ מוזגין את הכוס, כדי שלא יקבלו המשקים שאחורי הכלי טומאה מחמת ידים ונמצאו אחורי הכלי טמאים מחמת אותן משקים ומשתמש בו באיסור. ובית הלל סברי אין אסור להשתמש בכלי שאחוריו טמאות, הלכך מוזגים את הכוס תחלה ושותים אותו ואח״כ נוטלין לידים, שאם אתה אומר נוטלין לידים תחלה ואח״כ מוזגים את הכוס גזירה שמא יהיו אחורי הכוס טמאים, שמותר להשתמש בכלי שאחוריו טמאים, ולא יהיו ידיו נגובות יפה ויטמאו אחורי הכלי המשקין שבידיו, ואותן משקין שנעשו תחלה יחזרו ויטמאו את הידים ונמצא אוכל בידים מסואבות:

ג **מקנח ידיו במפה.** מנטילת מים ראשונים, ומניחה על השלחן ומקנח בה ידיו תמיד מזוהמת התבשיל, ולא יניחנה על הכסת שהוא יושב בה גזירה שמא יהיה הכסת ראשון לטומאה ויהיה משקה טופח במפה מחמת נגוב הידים ואותו משקה כשנוגע בכסת נעשה ראשון דלעולם המשקים נעשות תחלה וחוזר ומטמא את הידים כשמקנח בה תמיד בתוך הסעודה. אבל בשלחן ליכא למגזר הכי שאסור להשתמש בשלחן שהוא שני לטומאה. ובית הלל סברי מותר להשתמש בשלחן שהוא שני לטומאה, הלכך לא יניח המפה על השלחן שמא יטמאו המשקים שבמפה מחמת השלחן ויחזרו ויטמאו את האוכלים, ואם יניחנה על הכסת אין לחוש כי אם שמא יטמאו ידיו, מוטב שיטמאו ידים שאין להם עיקר מן התורה, דאין נטילת ידים לחולין מן התורה, ולא יטמאו אוכלים שיש להם עיקר מן התורה דראשון עושה שני בחולין מן התורה:

ד **בית שמאי אומרים מכבדין את הבית.** מקום שאכלו שם מכבדים אותו משיורי אוכלים שנתפררו עליו ואח״כ נוטלים לידים מים אחרונים. דפעמים שהשמש עם הארץ ומניח הפירורים שיש בהם כזית, ואם אתה אומר נוטלים לידים תחלה נמצא אתה מפסיד את האוכלים שמים אחרונים נתזים עליהם ונמאסים. ובית הלל סברי אסור להשתמש בשמש עם הארץ, ושמש תלמיד חכם אינו מניח פירורים שיש בהן כזית אלא מסיר אותם, ואם נתזים המים על גבי פירורים שאין בהם כזית אין בכך כלום דפירורים שאין בהם כזית מותר לאבדן ביד. והלכה כבית שמאי בזה שמותר להשתמש בשמש עם הארץ:

ה **נר ומזון.** מי שאכל בשבת במנחה וחשכה לו ועדיין לא גמר סעודתו ואין לו יין אלא שיעור [כוס] אחד. בית שמאי אומרים נר ומזון בשמים והבדלה. דכולי עלמא הבדלה בסוף, דאפוקי יומא מאחרינן ליה כי היכי דלא ליהוי עליה כמשאוי. לא נחלקו אלא על הנר ועל הבשמים, דבית שמאי אומרים נר ומזון ואח״כ בשמים, ובית הלל אומרים נר ובשמים כי הדדי, דברכות שאנו יכולים לעשותם דלא מיחזי כמשאוי כגון נר ובשמים מקדמינן להו לברכת המזון:

בית שמאי אומרים שברא מאור האש. שברא דמשמע לשעבר ולא בורא דמשמע להבא.

מאור האש ולא מאורי האש, דחדא נהורא איכא בנורא:

ובית הלל אומרים בורא. נמי משמע לשעבר:

מאורי האש. שהרבה גוונים יש בשלהבת, אדומה לבנה וירקרוקת:

ו **לא על הנר ולא על הבשמים של עובדי כוכבים.** נר משום דלא שבת שהעובד כוכבים עשה מלאכה לאורו וקיימא לן אור שלא שבת אין מברכין עליו הואיל ונעבדה בו עבירה. ובשמים של עובדי כוכבים בבשמים שהם במסבה שעובדי כוכבים מסובים בה לסעודה מיירי. והא דתנן בסיפא ולא על הנר

ולא על הבשמים של עבודת כוכבים, מה טעם קאמר, מה טעם אין מברכין על בשמים של עובדי כוכבים לפי שסתם מסבת עובדי כוכבים לעבודת כוכבים ואין מברכין על בשמים של עבודת כוכבים:

ולא על הנר של מתים. דלא אתעביד לאורה אלא לכבוד בעלמא:

ולא על בשמים של מתים. דלעבורי ריחא עבידי:

ולא על נר ובשמים. דעבודת כוכבים, לפי שאסורין בהנאה:

עד שיאותו לאורו. שיהנו מאורו, ולא שיהנו ממש אלא שקרוב לו כל כך שיוכל ליהנות אם ירצה:

ז **שיתעכל המזון שבמעיו.** כל זמן שאינו רעב מחמת אותה האכילה הוא סימן שלא נתעכל המזון. ודוקא בשכח אמרי בית הלל דאינו חוזר, אבל במזיד דברי הכל יחזור למקומו ויברך:

ח **מברך על היין ואחר כך מברך על המזון.** שאין ברכת המזון טעונה כוס. וב״ה סברי ברכת המזון טעונה כוס:

עונין אמן אחר ישראל המברך. ואף על פי שלא שמע הזכרת השם אלא סוף הברכה דמסתמא לשמים ברך:

אלא אם כן שמע כל הברכה. שמא ברך להר גריזים:

פרק ט

א **הרואה מקום שנעשו בו ניסים.** כגון מעברות ים סוף ונחלי ארנון ומעברות הירדן ואבן שישב עליה משה ע״ה כשעשה מלחמה בעמלק ודומיהן. ואניסא דרבים כגון הני דאמרינן מחייבי כ״ע לברוכי, אבל אניסא דיחיד כגון הרואה מקום שנעשה לו בו נס איהו חייב לברוכי ברוך שעשה לי נס במקום הזה ובנו ובן בנו חייבים לברך ברוך שעשה נס לאבותי במקום הזה. וכל הני ברכות דמתניתין בעו הזכרת שם ומלכות דכל ברכה שאין בה הזכרת השם ומלכות אינה ברכה:

ב **זיקים.** כוכב הנראה כמו שפותח הרקיע ויורה כחץ ממקום למקום. אי נמי כוכב שנראה כמו שיש לו זנב ארוך:

זועות. שהארץ מזדעזעת ורועשת:

רעמים. קול הנשמע ברקיע מעננים ששופכים מים מזה לזה, כמה דתימא (ירמיה נא) לקול תתו המון מים בשמים:

ועל הרוחות. שבאים בסערה וזעף, ואינם מצויות אלא לפרקים:

ברוך שכחו מלא עולם. ואי בעי מברך ברוך עושה מעשה בראשית שכל אלו מעשה בראשית הם דכתיב (תהלים קלה) ברקים למטר עשה, אבל על ההרים ועל הגבעות וכו׳ אומר עושה מעשה בראשית דוקא דלא מצי לברוכי עלייהו שכחו מלא עולם שאינן נראים ברוב העולם אלא כל אחד ואחד במקומו:

הים הגדול. ים אוקינוס שמקיף העולם:

ברוך שעשה את הים הגדול. שמתוך גדלו וחשיבותו קובע ברכה לעצמו:

לפרקים. משלשים יום לשלשים יום:

על הגשמים וכו׳ מברך הטוב והמטיב, והוא דאית ליה ארעא בשותפות עם אחריני דהכי משמע הטוב והמטיב הטוב לדידיה והמטיב לאחריני, אבל כי לית ליה ארעא כלל אומר מודים אנחנו לך ה׳ אלהינו על כל טיפה וטיפה שהורדת לנו וכו׳. ואם יש לו קרקע לבדו מברך שהחיינו:

ג **בנה בית חדש וקנה כלים חדשים.** בין יש לו כיוצא בהן בין אין לו כיוצא בהן מברך שהחיינו:

על הרעה מעין הטובה. מפרש בגמרא כגון שצפו מים על ארצו ושטפו תבואתו של שנה זו, אע״פ שרוו המים פני האדמה ונעשית שדהו משובחת לשנים הבאות השתא מיהא רעה היא ומברך דיין האמת:

ועל הטובה מעין הרעה. כגון דאשכח מציאה, אע״ג דרעה היא דאי שמע בה מלכא חובטו במכות ויסורין ושקיל לה מיניה השתא מיהא טובה היא ומברך הטוב והמטיב:

הצועק לשעבר. המתפלל על מה שכבר היה הרי זו תפלת שוא, דמאי דהוה הוה:

ד **שתים בכניסתו ושתים ביציאתו.** בכניסתו אומר שתכניסני לכרך זה לשלום, נכנס אומר מודה אני לפניך שהכנסתני לכרך זה לשלום הרי (זה) שתים בכניסתו. בקש לצאת אומר שתוציאני מכרך זה לשלום, לאחר שיצא אומר מודה אני לפניך שהוצאתני מכרך זה לשלום וכל כך למה מפני שצריך שיתן

אדם הודאה לבוראו על מה שעבר עליו מן הטוב ויתפלל על העתיד שתבא לו טובה:

ה **חייב אדם לברך על הרעה.** כשמברך דיין האמת על הרעה, חייב לברך בשמחה ובלב טוב כשם שמברך בשמחה הטוב והמטיב על הטובה:

דבר אחר בכל מאדך. בכל מדות המדודות לך בין מדה טובה בין מדת פורענות:

לא יקל אדם ראשו. לא ינהג קלות ראש:

כנגד שער המזרח. חוץ להר הבית אשר בחומה הנמוכה אשר לרגלי הבית למזרח, לפי שהוא מכוון, שכל השערים מכוונים זה כנגד זה, שער מזרח שער עזרת נשים ושער עזרת ישראל ופתח האולם וההיכל ובית קדש הקדשים בימי בית ראשון:

באפונדתו. אזור חלול שנותנים בו מעות. פירוש אחר בגד שלובש על בשרו לקבל הזיעה שלא לטנף שאר בגדים, וגנאי לאדם לצאת באותו בגד לבדו:

קפנדריא. ליכנס בפתח זה ולצאת בפתח שכנגדו כדי לקצר הלוכו דרך שם. ולשון קפנדריא אדמקיפנא דרי אעול בהא, כלומר בעוד שאני צריך להקיף שורות של בתים אקצר מהלכי ואכנס דרך כאן:

ורקיקה. אסורה בהר הבית:

מקל וחומר. ממנעל, ומה מנעל שאינו דרך בזיון אסור, רקיקה שהיא דרך בזיון לא כל שכן:

כל חותמי ברכות שבמקדש. המברך אומר בסוף כל ברכה ברוך ה׳ אלהי ישראל מן העולם ועד העולם חונן הדעת וכן בכולם, והעונין אומרים ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד. שאין עונין אמן אחר כל ברכה שבמקדש, דכתיב בעזרא (נחמיה ט) קומו ברכו את ה׳ אלהיכם מן העולם עד העולם, ואומר אח״כ ויברכו שם כבודך, כלומר שעונים ברוך שם כבוד מלכותו לע״ו. ואשמעינן הכא דבמקדש ראשון לא היו אומרים אלא ברוך אלהי ישראל מן העולם ולא יותר ולא היו אומרים ועד העולם:

משקלקלו המינים. שאין מאמינים בתחיית המתים ואמרו אין עולם אלא זה, התקינו עזרא ובית דינו שיהו אומרים מן העולם ועד העולם לומר ששני עולמות יש, העולם הזה והעולם הבא, להוציא מלב המינים שכופרים בתחיית המתים:

שיהא אדם שואל בשלום חבירו בשם. בשמו של הקדוש ברוך הוא, ולא אמרינן מזלזל הוא בכבודו של מקום בשביל כבוד הבריות להוציא שם שמים עליו, ולמדו מבועז שאמר לקוצרים ה׳ עמכם, וכי תימא בעז מדעתיה דנפשיה קעבד ולא גמרינן מיניה, תא שמע מן המלאך שאמר לגדעון ה׳ עמך גבור החיל, וכי תימא לא שאל המלאך בשלום גדעון, ולא ברכו, אלא בשליחותו של מקום הודיעו שהשכינה עמו, ולא גמרינן מיניה, תא שמע ואומר אל תבוז כי זקנה אמך, אל תבוז את בעז לומר שמדעתו עשה אלא למוד מזקני אומתך כי יש לו על מי להסמך שנאמר עת לעשות לה׳ הפרו תורתך:

רבי נתן אומר הפרו תורתך. פעמים שמבטלים דברי תורה כדי לעשות לה׳, אף זה המתכוין לשאול בשלום חברו, וזהו רצונו של מקום שנאמר (תהילים ל״ד:ט״ו) בקש שלום ורדפהו, מותר להפר תורה ולעשות דבר הנראה אסור: